

Valló Judit

„Háborítatlanul lakni valahol, ahol az én összes »motyóm« [...] megfelelő helyen, együtt van”

*Egy építész lakhatási karrierje az 1930-as évek Budapestjén**

Hegedős Károly 1945. augusztus 19-én vetette papírra „élete történetének” első sorait, amelyeket még sok ezer mondatnyi visszaemlékezés követett, az 1950-es évek végéig rögzítve az építész emlékeit. A szövegfolyamot a szerző furcsa, a múltba visszahelyezett jelen idejű naplóként – egykori élményei, életeseményei helyszínére visszarepítő időutazásként – írta meg. Visszaemlékezése még cseperedő fiának szólt, aki majd felnőtt fejjel okulhat édesapja élettörténetéből.¹

Ebből a visszaemlékezés-sorozatból tanulmányomhoz a VI., 1952-ben írt, 1933 ősze és 1939 nyara között játszódó *Új honfoglalás* című kötetet használtam fel. Elsősorban a szerző lakhatási élményeit dolgoztam fel, mint például Hegedős szoba- és lakáskeresési kálváriáját, lakásainak részletesen dokumentált megtervezését, berendezését. Az építész életének központi problémája volt ebben az időszakban a stabil egzisztencia megteremtése mellett a megfelelő minőségű lakhatás biztosítása. Ezek hiányában sokáig családalapításra, házásra gondolni sem mert.

A visszaemlékezés nagyon részletesen, pontosan idézi fel az 1930-as években megélt hétköznapi minden apró elemét, például az építész járadékának, fizetéseinek összegét; a lakbérek, a fűtés korabeli költségeit, a lakáshirdetések szövegeit, a főbérelőnek fizetett kisebb-nagyobb pluszköltségeket; lakásai fenntartásának és berendezésének terheit. Ezekben a részletekben Hegedős nemcsak memóriájára hagyatkozhatott, hanem részletes noteszjegyzeteire és temérdek gondosan összegyűjtött, elrakott korabeli dokumentumra (számlákra, újságvivágásokra, levelekre, fotókra, építészeti pályázati anyagokra stb.) is, amelyeket csa-

* A tanulmány az OTKA K 105 953. számú, *Lakás, ház, lakhatás Budapesten: épített formák és diszkurzív terek 1870–1945* című projektjének támogatásával készült.

¹ A kézzel írott, szépen letisztázott szöveg kilenc, egyenként 7-900 oldalas kötetet tesz ki. Az első kötet a szerző 1895 és 1915 közötti mezőberényi gyermek- és kecskeméti, illetve pesti középiskolai és egyetemi éveiről szól, a második – az 1915-től 1922-ig tartó időszak emlékeinek szánt könyv – a világháború, majd az egyetem befejező szemesztereinek személyes krónikáját tartalmazza. Az 1922–1926, 1926–1929 és az 1929–1933 közötti évekre emlékező kötetek pedig az építész zömében Romániában (Bukarestben, Nagyváradon, Kolozsváron) töltött évtizedét meséli el, míg a befejező kötetek (1933. szeptember–1939. augusztus 5.; 1939. augusztus 5.–1945. január 16.; 1945. január–1955. július; 1955–1957/1958) Hegedős budapesti életének negyedszázadát ölelik fel. (A visszaemlékezés részleteit eredeti helyesírással közlöm.)

tolt a visszaemlékezéshez (beragasztott az adott szövegrészhez, hosszabb pályázati anyagokat a kötetek végén helyezett el). Hegedős sorait olvasva egy szokatlanul precíz, a legapróbb dokumentumokat is gondosan rendszerező ember karaktere rajzolódik ki, aki az emléktárgyak mellett temérdek vizuális emlékképet is elraktározott. Ezeket a szövegkészítés során rajzokban jelenítette meg, az írott szöveg mellett (a felidézett emberekről karikatúrákat, a megidézett épített környezetről – lakás, iskola, hivatal stb. – pedig részletes alaprajzokat készített).

SZOBABÉRLETEK „ÖRÖKÖS RABSÁGÁBAN”

Hegedős a VI. kötet kezdetén 38 éves, önálló tervezőépítész (állástalan építészmérnök), aki tizenegy Romániában töltött év után gyenge fővárosi szakmai kapcsolati hálójával, de viszonylag erős és hatékony családi, baráti kapcsolatrendszerrel próbál új életet kezdeni, munkához, lakáshoz jutni. Megélhetését első fővárosi hónapjaiban a nagy nehezen kijárt havi 300 pengős Fisher-féle hadisegély biztosította, amelyet „hadikölcsön-károsultként” az édesapja által 18 évvel korábban jegyzett 60 000 aranykorona hadikölcsön után, kárpótlás gyanánt folyósítottak számára.²

Ebből a járadékból Hegedős 1933 szeptemberétől a Ferenc körút és az Üllői út találkozásánál, egy a Tűzoltó utca elején lévő bérházban bérelt szobát³ barátjával, a szintén állástalan építészmérnök Tabéry Ivánnal.⁴ A II. emeleti, utcai, háromszobás lakásban 1933 őszén egy harminc éve özvegy, 70 év körüli asszony és 45 év körüli leánya élt, akik a családfő halála óta, a lakás belső, hátsó udvari fertályára, a cselédszobába-konyhába visszahúzódva, szobáik kiadásából tartották fenn magukat. Hegedősnek elég borús emlékei maradtak erről az olcsó⁵ és nagyon nyomasztó lakásról. A családfő által valaha biztosított magas társadalmi presztízsű életre utaló utcai háromszobás, fürdőszobás, cselédszobás nagylakás Hegedős szobabérlete idejére az özvegyasszony és hajadon leánya számára már

² Hegedős összesen 3600 pengő hadikölcsönsegélyt kapott 1933–1934-ben. A segély utolsó részletének folyósításakor kiszámolta, hogy ez a „kárpótlás” mindössze az eredetileg 1916-ban jegyzett kölcsönösszeg egy évi kamatának felel meg. Ha a tőkeösszeget kamataival együtt kifizették volna, Hegedős számításai szerint 1934-ben 120 000 pengős örökséggel rendelkezett volna, ami „szolidább kamatozás mellett is hozna évenként (6%-kal) 7200 pengőt, ami azt jelentené, hogy pusztán ebből a tőkéből, havonként 600 pengő [...] jövedelem lenne” (BME 437. f. VI. kötet 155).

³ A Tűzoltó utca 3. alatti lakóház az építési telket teljesen körbefogó, középen apró, sötét kútudvart hagyó kisebb bérház volt. Hegedős szobája ugyan a Tűzoltó utcára nézett, de az utca ezen a szakaszon nagyon szűk, a szemközti házsor igen közeli.

⁴ Tabéry Iván a II. világháború után a Magyar Építőművészek Szövetségének elnöke, majd a Mezőterv igazgatója volt, 1960-ban halt meg (<http://epiteszforum.hu/majusi-evfordulok> – utolsó letöltés: 2014. október 17.). Tabéry 1933 végén Hegedőshöz hasonlóan nem rendelkezett rendszeres bevétellel, jövedelemmel, őt ebben az időszakban édesanyja tartotta a felszínen, a nyugdíjából havonta elutalt 100 pengővel. Tabéry az apanázs felvétele után minden hónapban egyszer jóllakott, evett egy „nagy menüt” valamelyik étteremben (BME 437. f. VI. kötet 9).

⁵ Hegedős napi 1, havi 30 pengőt fizetett a szobáért „ágyneművel, takarítással, kiszolgálással együtt”. A lakbért kéthetente előre kellett leadnia a főbérlőnek (BME 437. f. VI. kötet 5, 7).

csak a létfenntartásukhoz szükséges bevétel megtermelésére szolgált, az évtizedek óta festetlen szobák, a kopott, agyonhasznált bútorok ekkorra már alig emlékeztettek a valamikori stabil anyagi háttérre:⁶

„Tipikus pesti kút-udvar az első világháború előttről, de talán még akkor sem lehetett új ebben a házban semmi, de még a lakásban se igen. [...] Nem pótoltak, nem javítottak ők azalatt a tenger sok idő óta semmit sem a lakásban; az Iván szobája közepén álló »ebédlő-asztal« a múlt század 80-as éveiben lehetett mutatós, drága(?) staffirung-darab, a vásott ágy-terítőknak akkor lehetett még valami-féle színük is s a lakás, az biztosan vadonatúj volt. [...] Az enyém inkább csak hálóhely. Két ágy van benne véggel egymásnak, nyomorgó diákoknak való. Minden a végletekig lekoptatott benne. Ez nem volt kifestve legalább 25 esztendeje! Azért mégis kínos „tisztaság” mindenütt, de olyan kellemetlen szag, amit külön meg kell szokni.”⁷

Hegedős ugyan sokat zsörtölődött a kopott, szegényes lakás miatt, de anyagi helyzetének bizonytalansága okán (a hadisegélyt hol hozta a postás, hol nem) hónapokig nem mert drágább, jobb színvonalú bérleményt keresni.⁸

Tabéry Iván nősülését, költözését⁹ követően Hegedős nyomasztó és reményvesztett napokat töltött a Tűzoltó utcai szobájában, a takaró alatt fagyoskodva (mivel takarékoskodott a drága tüzelővel), detektívregényeket olvasva és várva, ahogy írta, „a sült galambra”, amely 1933. december 5-én valóban be is repült a szájába. Az építész egy szívélyes hangú levélben, Rakovszky Iván „rendelkezése alapján”, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának mérnöki osztályára hívta

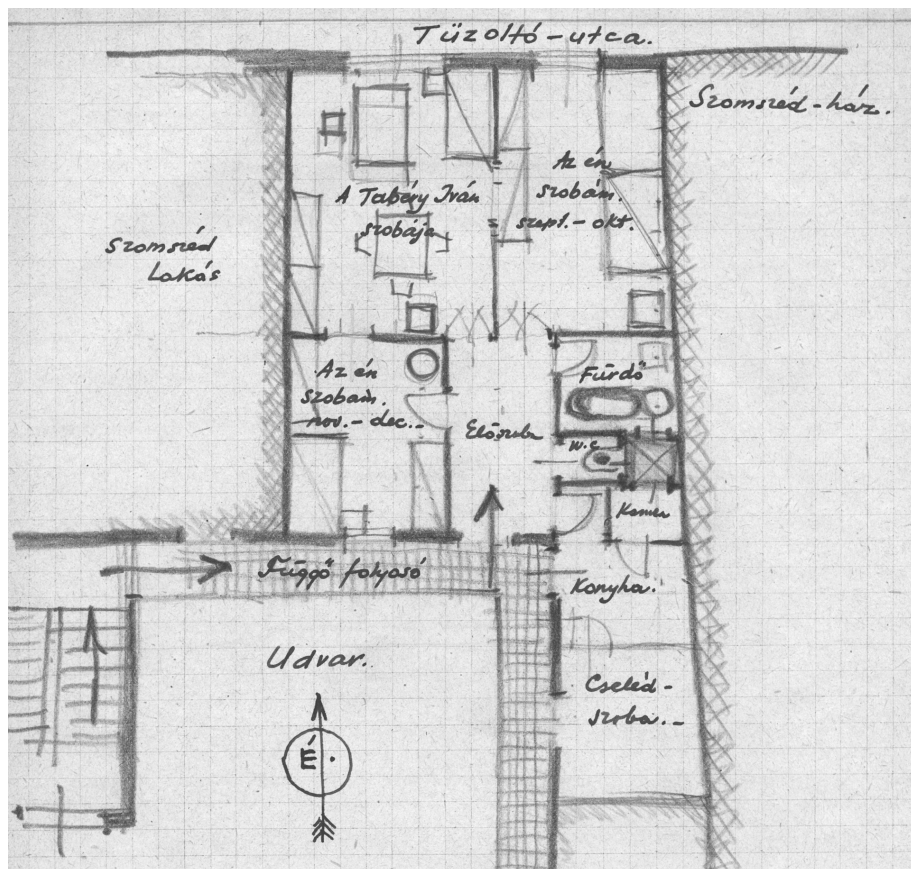
⁶ A Tűzoltó utca 3. számú házat dr. Balog N. Imre építtette 1911-ben. A bérházban 12 lakást alakítottak ki. Szintenként egy kétszobás, cselédszobás, fürdőszobás és egy háromszobás, cselédszobás, fürdőszobás lakás alkotta az épület utcai lakásállományát, az udvarra pedig egy garzonlakás (szoba, előszoba, fürdőszoba) és egy komfort nélküli egyszobás lakás nyílt (szoba, konyha). A II. emelet 2. számú lakás tehát az épület legnagyobb és legjobb fekvésű lakásai közé tartozott (BFL XV.17.d.329. Tűzoltó u. 3. 37 531. hrsz.). A visszaemlékezésben megörökített nők sorsáról egy 12 évvel később keletkezett dokumentumból, a lakásban rögzített 1945-ös népszéferási lakásív adatsoraiból értesülhetünk. Az anya itt már nem jelenik meg a lakók között, csak két nő, egy 63 éves háztartásbeli és egy 67 éves házivarrónő (valószínűleg testvérek), akik a bejegyzés szerint a lakásban annak lebombázása előtt albérlőket tartottak. Valószínűleg tehát a család nőtagjainak életstratégiája az anya (feltételezhető) halála után is megmaradt, a háztartásbeliként és házivarrónőként rögzített testvérek továbbra is fenntartották és jövedelemforrásként használták a család által 1914 óta bérelt nagylakást (BFL IV.1419.j. 770. sz.; Tűzoltó utca 3. II. 2. [10. lakásív]).

⁷ BME 437. f. VI. kötet 5–7.

⁸ Tabéry Iván nősülése és költözése nyomán vetődött fel először benne „egy kicsit emberségesebb lakás” keresésének az ötlete. 1933. november végén Hegedős nagyobb összeghez jutott, a legnagyobb szükség idején 800 pengőt kapott kézhez (több havi elmaradt hadisegélyt folyósítottak egyben), ebből 360 pengőn 50 kiló tojásbrikettet és 20 kiló aprított tűzifát vásárolt szobája és a fürdőszoba felfűtésére. Hegedős ekkor, téli tüzelője beszerzése után rájött (a fűtés nem képezte a szobabér részét), hogy ez a költség gyakorlatilag megduplázza a lakbérét (BME 437. f. VI. kötet 59).

⁹ Tabérynak ekkor sem volt még állása, így felesége és saját családja által az első évben küldött havi 200-200 pengő apanázs tette lehetővé a házaspár kezdetben igen szegényes, közös életének beindítását (BME 437. f. VI. kötet 61).

A Tüzoltó utcai lakásról készült alaprajz

Forrás: BME 437. f. VI. kötet 5.

Fodor Sándor miniszteri tanácsos „a szent-margitszigeti építkezéseknél leendő alkalmaztatása ügyében”.¹⁰

Hegedős ettől a pillanattól, munkába állásától kezdve tudott saját lakás bérletére, fenntartására egyáltalán csak gondolni is. A havi 300 (nettó 272) pengős fizetéssel kezdő Hegedős eleinte még megmaradt a szobabérlők táborában,¹¹

¹⁰ Hegedős még szeptemberben, egy újságcikkből értesült a margitszigeti gyógyfürdő és nagyszálló átépítési munkálatairól, ezzel kapcsolatban mint „építési ellenőrző-mérnök” ajánlotta fel szolgálatait régi ismerősének, Rakovszky feleségének. A levélre választ nem kapott, és az idő múlásával egyre kevesebb reményt fűzött hozzá, hogy valóban bekerül a Fővárosi Közmunkák Tanácsához. Egyébként a Fisher-féle hadisegélyhez is Rakovszkyék közbenjárására jutott hozzá (BME 437. f. VI. kötet 63).

¹¹ 1928-ban a fővárosi köztisztviselők körülbelül fele keresett 200 pengő alatt, egyharmad részük 200 és 400 pengő között (Laky 1932: 50). A felsőfokú végzettségű fővárosi közalkalmazottak havi

bár visszaemlékezése szerint már nagyon nem fűlött a foga az albérlőséghez.¹² Az olcsó, havi 30 pengős lakbérű ferencvárosi szobabérletet rövidesen magasabb bérleti díjú, egy újlipótvárosi, új építésű ház lakásában lévő szobára cserélte.¹³

„Találtam egy hirdetést. »Szép udvari szoba, fürdőszoba használattal, esetleg pensióval.«¹⁴ Megnéztem. A szoba – jóllehet így nem volt benne, csak egy kanapé – megtetszett. Szép balkonja volt, s igaz, hogy udvari, de nem kút-udvarra nyílt, hanem a telektömb közös udvarára, ami a 30-as évek nagy vívmánya volt Pesten.¹⁵ A ház új, modern, a bútorok is újjak, jó lesz – gondoltam. Korall utca 22.¹⁶ (most,

átlagkeresete pedig ekkoriban 457 pengőt tett ki. Az 1931 és 1933 között négyszer végrehajtott fizetéscsökkentések miatt Hegedős alkalmazásának idejére a köztisztviselői bérek már lényegesen alacsonyabbak voltak (Kovács I. 2011: 19; Medriczky 1934: 100–105). Így Hegedős 1933. decemberi havi 300 pengős fizetése, ha nem is magas, de átlagos kezdő bérnek számíthatott. Fizetése mellett viszont az építész a köztisztviselők esetében elég jelentős lakáspénztől ideiglenes alkalmazása miatt elesett. A két világháború közötti időszakban jellemző volt a megnehezedett diplomás pályakezdés (illetve a tömeges diplomás munkanélküliség). Gyakran dolgoztak felsőfokú végzettségűek több évig óradíjas, ideiglenes munkavállalókként (Kovács I. 2011: 21).

¹² Az építész egy ideig még penzióba való költözésen is tündődött, de akárhogy osztott-szorozott, a napi 8-10 pengőt, azaz havi 240-300 pengőt képtelen lett volna egy penziószobáért kifizetni (BME 437. f. VI. kötet 93).

¹³ 1927-ben a konyahasználat nélkül bérbbe vett szobákért az albérlők közel 30%-a 16–30, fele pedig 31 és 50 pengő közötti albérlési díjat fizetett ki havonként, a fürdőszobahasználatos szobabérletek 25 pengőtől felfelé kezdődtek. A komfortos, fürdőszobás lakások korabeli lakáspiaci hiánya az albérletek körében is látszik, a 75–100 pengő közötti szobabérletek relatíve magas arányát a fürdőszobák használatáért elkért, ekkoriban aránytalanul magas plusz lakberek is jelzik (Laky 1929: 199, 267–268).

¹⁴ Itt a „pensióval” hirdetett szobabérlet ellátással, étkezéssel együtt biztosított albérlőséget jelentett, ami bár a hirdetésekben fel-felbukkant, nem volt túl népszerű az 1927-ben felvett al- és ágybérlet-statisztika adatai szerint (Laky 1929: 255). Hegedős ezt a szobát eredetileg panzióval: reggelivel és ebéddel együtt akarta kibérelni. Kérését a házasszony igyekezett elhárítani, mondván, ők kóser konyhát vezetnek és meglehetősen „egyszerűen étkeznek”. Az építészt az érvelés nem tántorította el, sőt korábbi emlékei alapján lelki szemei előtt ízletes libamáj jelent meg a kóser konyha említésére. Végül reggelivel, ebéddel együtt a szobát Hegedős havi 150 pengőért vette ki, úgy, hogy az étkezés díját csak két hétre előre fizette ki. Ennek a két hétnak az emléke még két évtized távolából is felkavarta a szerzőt. Rövid idő alatt világossá vált, hogy háziasszonya nem véletlenül igyekezett háritani a panziós ellátást, nagyon rossz szakácsnak bizonyult. Így néhány kellemetlen közös étkezés után Hegedős maradt az ellátás nélküli szobabérlet konstrukciójánál (BME 437. f. VI. kötet 95).

¹⁵ A tömbönkénti keretes beépítést a Fővárosi Közmunkák Tanácsa az 1930-as években parcellázott telkek után tette kötelezővé, és az 1934. évi rendkívüli házadómentességi rendelet után terjedt el tömegesen (Ferkai 2001: 19). Annak ellenére, hogy a Korall utca 24. korábban, 1928-ban épült (a Korall utca 24. sz. Házépítő Rt. tulajdonában), ennek a bérháznak is 4 lakóépület által határolt nagy, közös belső udvara volt, amelyet, ha a teljes telektömb tovább épül, végül 10-12 ház fogott volna közre (BFL XV. 17.d.329. 25 245/3. hrsz.).

¹⁶ A bérház eredetileg négyemeletes volt, szintenként négy lakással (a tető-manzárd szinten plusz egy egyszobás lakással). Minden szinten az utcára egy két szoba-hallos, egy garzon- és egy három szoba-hallos (ennek egy szobája és a „gazdasági-traktusa”: konyha, kamra, cselédszoba nyílt az udvarra) lakás nézett, az udvar felé pedig egy egyszobás, konyhás, fürdőszobás kislakás nyílt (BFL XV.17.d.329. 25 245/3 hrsz.).

1952-ben = Légrády Károly utca 32.¹⁷⁾ Szerény zsidó-asszony fogadott. Kérdeztem a szoba árát. Ötven pengő havonként – de fűtéssel együtt, jó, új cserépkályha volt a szobában.”¹⁸

Az új, modern lakás és a szoba nagyon tetszett az építésznek szegényes, leromlott állapotú lakhelye után. A Korall utcai lakásba beköltöttek a telefont is, amit Hegedős beszélgetésenként 20 fillérért használhatott. A szállásadó család három tagból állt,¹⁹ a tőzsdeügynökként dolgozó családfőből, a háziasszony feleségből és a házaspár 20 év körüli szabadúszó újságíró fiából. Ebben a szobabérletben egészen más dolgok zavarták a szerzőt, mint a „szegénység szagú” előző bérleményében, leginkább személyes terének megsértését nehezményezte.

„[...] egy este, amikor úgy 6 óra tájban hazamentem a szobámban, a divánomon ülve egyszer G.-nét máskor meg a cselédet találtam, amint a világ legtermészetesebb dolgának tartva ezt, ott kézimunkáztak a jó meleg kályha előtt. Ezek – szóval –, ha én nem vagyok otthon, használják a szobámat. Hát mi vagyok én, ágyrajáró, akinek a szobájában egész nap azt tehetik amit akarnak?”²⁰

Szintén erős érzelmeket váltottak ki az építészből a család fürdőszoba-használati szokásai is. Hegedős nehezen emésztette meg a szép, új fürdőkádban hagyott „évgyűrűket”, piszokcsíkokat és a koszlott, közös családi törölközőt. Ezeket a tapasztalatait összevetve saját kifinomult tisztálkodási szokásaival és piperefelszerelésével, rövid úton levonta a következtetést, hogy szállásadói csak látszólag „kultúremberek”, akik mindössze a „külszínre” figyelnek.

Hegedős a két részletesen bemutatott albérletében eltérő társadalmi helyzetű családoknál vett ki szobát. A ferencvárosi lakás tulajdonosai a korszakban gyakran választott megélhetési stratégiát követtek, amikor a korábban kényelmes, reprezentatív lakhatást biztosító otthonukat bérbe adták a mindennapi költségeik fedezése érdekében.

Az újlipótvárosi bérházban szintén az épület egyik legreprezentatívabb, legnagyobb, három szoba-hallos, cselédszobás lakásából adták ki a háziak az egyik szobát, minden bizonnyal a kereső férfi családtagok bizonytalan bevételi forrásai, jövedelmei miatt. Ennél a családnál az albérlőtartás ellenére is még igyekeztek megőrizni a megfelelő társadalmi presztízis látszatát, cselédet tartottak, időnként

¹⁷ Hegedős nem pontosan emlékezett a címre, valójában a Korall utca 24. (később valóban Légrády Károly utca 32.) számú házban lakott. A visszaemlékezéséből pontosan rekonstruálható a ház, hiszen a szerző részletes helyszínrajzot készített a lakott és a szomszédos épületekről, és a lakás tervrajzát is felskiccelte szövege mellé.

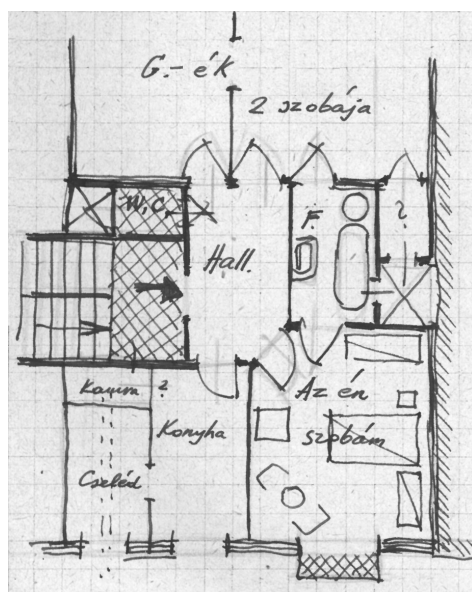
¹⁸ BME 437. f. VI. kötet 94–95.

¹⁹ Illetve négyből a cselédet is beleértve, akit Hegedős a családtagok többszöri, részletes bemutatásánál nem említ, csak zörlődéséből tudhatunk létezéséről. Pedig a szöveg mellé rajzolt alaprajz szerint Hegedős szobája a lakás belső udvari, hátsó fertályán a konyha-cselédszoba-kamra birodalom mellett helyezkedett el, így a szerző bizonyára gyakran találkozott a cseléddel.

²⁰ BME 437. f. VI. kötet 100.

2. kép

A Korall utcai lakás rajza, közepén a közös fürdőszobával

Forrás: BME 437. f. VI. kötet 100.

színházba jártak (ha az újságíró fiuk ingyenjegyet tudott szerezni), miközben Hegedős soraiból is kiderül, hogy elég visszafogottan, például az ételmisszeren is spórolva éltek.²¹

A lakhatási költségek mellett a másik nagyobb, de szükséges kiadást az étkezések fedezése jelentette. Hegedős 1933-as Budapestre érkezését felidézve első emlékei (és első noteszbejegyzései) Tabéry Iván túlélési tanácsai voltak, a szobabérletük közelében fellelhető olcsó és kiadós menüket kínáló helyekről,²² illetve a „komplett-reggeliket” felszolgáló kávéházakról. Ez utóbbiak az építészeknek azért voltak különösen fontosak, mert itt, főleg a Valéria kávéházban, a még a legnehezebb időszakokban is kifizethető 80 fillérért (borravalóval 1 pengő 20 fillérért) kaptak két kiflit, továbbá az összes újsághoz is hozzáférhettek,

²¹ Az albérlőtartás elterjedt, az otthon falai között végezhető jövedelemkiegészítési forma volt az I. világháború utáni budapesti tisztviselő- és értelmiségi háztartásokban, amivel általában a családok női tagjai foglalkoztak (Pogány 2000: 123–125).

²² Ferencvárosi szobabérlete idején Hegedős a Baross utcánál, a 32-esek szobra mögött, a Varga kifőzdében evett gyakran „kis menüt” 96 fillérért, borravalóval 1 pengő 6 fillérért. Ez húslevesből, főzelékből (egy szelet sült marhahússal), sült tésztaból és 1 dl vörösborból állt. Megfigyelései szerint az idejéről törzsközönség főleg köztisztviselőkből, diákokból állt (BME 437. f. VI. kötet 10). Újlipótvárosi élete során pedig gyakran fogyasztott az építész a Nyugati pályaudvar melletti tejszarnokban drágább, de kiadósabb, háromfogásos menüt 1 pengő 30 fillérért (BME 437. f. VI. kötet 97).

amelyekből a futó vagy tervezett építészeti tervpályázatokról értesülhettek (szorult helyzetben még kölcsönhöz is juthattak, a törzsvendégeket különös becsben tartó főúrtól).²³

Szobabérlőként élt hétköznapjairól írva Hegedős úgy emlékezett, hogy a szakmai „megrekedtség” érzése (állástalanság, sikertelen tervpályázatok) és a korabeli szűkös anyagi viszonyai (lakhatási, alapvető létfenntartási nehézségei) okozta rosszkedv mellett ekkoriban magánéletének kilátástalansága nyomasztotta leginkább. A nőülést felelőtlenységnek tartotta, hiszen nem „kapacitálhatott” egyetlen leányt sem közös szobabérlési nyomorgásra, jómódú családból származó vagy dolgozó, őt is eltartó feleséget pedig „elvből” nem akart választani magának.²⁴

FELKÉSZÜLÉS A SAJÁT LAKÁSBÉRLETRE

Az építész húsz éven keresztül élt a legkülönfélébb szobabérletekben: pesti diák-szállón vagy ellátással, illetve ellátás nélkül kínált családi szállásokon Bukarestben és Kolozsváron. Ezek közül egyedül az 1913–1914-ben lakott pesti Luther Otthon-beli²⁵ saját szobáját emlegette jó szívvel, mint az egyetlen helyet, amelyben „én korlátlan úr voltam, s amiben engem, ha úgy akartam, senki sem háborgatott”.²⁶ Ezt a lakhatási élményt felidézve fogalmazta meg írásában akkori életének legfőbb vágyát: „Háborítatlanul lakni valahol, ahol az én összes »motyóm« [...] megfelelő helyen, együtt van.”²⁷ Hegedős, „szabadságvágya” mellett, végül Tabéryék²⁸ biztató szavainak hatására kezdett a hónapos szobabérletek után 1934 őszén garzonbérletben gondolkodni.

„Hédi [Tabéry Iván felesége] bízott engem, hogy számoljam fel már végre a hónapos szoba rendszert. Elvégre nem nagy költségtöbbletet jelent, a különbség pedig

²³ BME 437. f. VI. kötet 7.

²⁴ Hegedős – elítélő hangnemben – több, „magát a feleségével eltartató” ismerőst is felsorolja. A korabeli házasulandó korú lányokról pedig leírja, hogy közülük sokan az állástalan, vagyontalan fiatalemberek sokasága miatt „örökös nagylánykodásra” ítéltetve családjukkal maradnak (BME 437. f. VI. kötet 55). Az 1930-as években rengeteg újságcikk, novella, (ponyva)regény dolgozta fel a fiatal értelmiségi férfiak állástalansága, megrekedt pályakezdése miatt elmaradt, kitolt házasságokat, a családon belüli megváltozott szerepeket, a korábban elképzelhetetlen középosztályi női munkavállalás, a kétkeresős családmódellet terjedését (Valló 2010: 109; 2011: 456; 2013: 115–126).

²⁵ Az Üllői út 24. szám alatti épületben működött 1909 és 1949 között a főiskolán, egyetemen tanuló evangélikus ifjak számára fenntartott Luther Otthon. A fiúkollégiumban csekély díjazás ellenében szobát, napi háromszori étkezést kaptak a diákok (Czente–Zomboryné Bazsó 2006: 12–13).

²⁶ BME 437. f. VI. kötet 121.

²⁷ BME 437. f. VI. kötet 121.

²⁸ A Tabéry házaspár közös életét egy apró szoba-konyhában kezdte, úgy, hogy a legszükségesebb bútordarabokat „fillérekért” a Teleki téri piacról szerezték be (BME 437. f. VI. kötet 122).

óriási! Ma már lehet kapni Pesten jó kis garcon-lakásokat havi 70-80 pengőért.²⁹ Az ember megveszi a legszükségesebb bútordarabokat s beköltözik. Azután pótolja a berendezését; hol ezt, hol azt vesz hozzá s lassanként van egy »otthona«! Olyan otthon, ahol ő a »főbérlő«. Nem megrúrt alak egy hónapos-szobában, aminek rendesen száz- és egy kikötése van, hanem korlátlan úr a maga lakásában!³⁰

A költözést komoly előkészületek előzték meg. Hegedős nem követte Tabéryék példáját, és nem a Teleki térről beszerzett olcsó, használt bútorokkal rendezte be új otthonát, hanem még Korall utcai szobabérlésében elkezdte megtervezni és legyártatni leendő garzonlakásának berendezési tárgyait. Hegedőt az autonóm lakhatási tér hiánya, illetve korlátozása mellett albérleteiben a leselejtezett, rozoga bútorállomány zavarta a legjobban, amely sem esztétikailag, sem funkcionálisan nem felelt meg az igényeinek.

„[...] a holmimat újra itt-ott, kopott ebédlőkredencek aljában, akasztós ruhaszekrények mélyén, nehezen hozzáférhető helyen vagyok kénytelen elhelyezni. [...] Kopott, vásott, vén jószágok, amiket meg kell szoknom – jobb hijján –, túl magas szalonsztalet mellé helyezett túl alacsony fauteuille-ekre ülve kell gyötrődnöm, ha egy levelet akarok megírni.”³¹

1934 tavaszán–nyarán az építész kétféle bevétellel is rendelkezett, a Fővárosi Közmunkák Tanácsától kapott havi bruttó 300 pengő (nettó 277 pengő) fizetéssel és a szintén havi 300 pengő hadikölcsön-segéllyel (ebből néhány pengőt mindig elvitt a postai kézbesítés költsége). Előbbiből a megélhetését finanszírozta, utóbbiból pedig az új egységes berendezést készítette el. Hegedős visszaemlékezésében minden bútordarab pontos méretét, árát, elkészítésének történetét rögzítette a tárgyak színes rajzaival együtt.

Legelső bútordarabként a felül (három polcban) nyitott, alul egy polcon két ajtóval zárható könyvszekrény készült el, amelyre az évekig az útiláda alján tárolt, így addig nehezen hozzáférhető könyvek kerültek. Ezt Hegedős a margitszigeti munkáknál megismert Gonda asztalosmesterrel tudta legolcsóbban legyártatni, „közönséges fenyőfából” 20 pengőért. A könyvespolc nyitott része elé „virágos mintával hímzett kóbolt-kék vászonfüggöny” került, így 36-38 pengőre rúgott az első bútordarab teljes ára. Következő lépésként Hegedős egy ágyat szeretett volna beszerezni, visszaemlékezésében hosszan elmélkedik a kérdés korabeli megoldási lehetőségein: a rendetlen vetetlen ágy vagy a kényelmetlen „díván” dilemmáján. Ahogy azt levezeti, az I. világháború utáni új „polgári lakásideal”:

²⁹ Az 1941-es év budapesti lakbéréiről, így garzonlakbéréiről is, rendelkezünk pontos adatokkal az 1941-es népszámlálás fennmaradt lakásívei alapján. Eszerint, hét évvel Hegedős első garzonbérlete után, 70-80 pengő/hónap, azaz 840-960 pengő/év lakbérért központi fűtéses, modern garzonokat lehetett bérelni a fővárosban (Valló 2010: 94).

³⁰ BME 437. f. VI. kötet 122–123.

³¹ BME 437. f. VI. kötet 122.

a két szoba-hall a nappali és a hálószoba összeolvadását hozta, amiből az éjszakai kényelmes alvásra és nappali üldögélésre egyaránt alkalmas kétfunkciós, összecsukható rekamié korabeli megjelenése következett. Hegedős is e mellett a bútordarab mellett döntött, főleg hogy neki egyetlen garzonszobán belül kellett minden lakhatási funkciót megoldani.

„Megterveztem hát a »Recamier-emet«. [...] Elsősorban sodronybetétes legyen. Ezen a legjobb aludni. Azután kell rá 3 mattratz, lószőrrel töltve. Ha ez a 3 mattratzce [!] be van vonva bútorszövettel, a recamier egy szép ülőbútor lesz nappal, de minden időben, amikor nincs megvetve. [...] Megrendeltem a Recamiért (valami 300 pengőbe került) és megterveztem a többi bútort. Ezeknél a bútoroknál két fő szempont vezetett: 1.) ne legyen magasabb a teteje, mint állva az én szem-magasságom, mert akkor nincs a szobámban az a gyűlöletes porfogó, »schiffon-teteje«, 2.) egy-egy darab ne legyen 1 méternél szélesebb, hogy könnyű legyen vele költözködni.”³²

Hegedős a bútortervezésnél a tértakarékosság szempontjai mellett a berendezési tárgyak későbbi egyszerű karbantartását, takaríthatóságát (a szekrények poltitúros tetejűek lettek, így akár mindennap könnyen portalanítani lehetett őket) és könnyű mozgathatóságát is szem előtt tartotta.

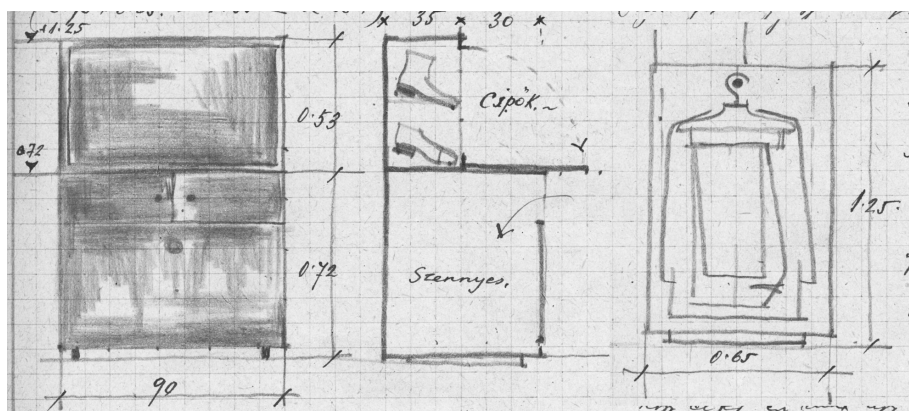
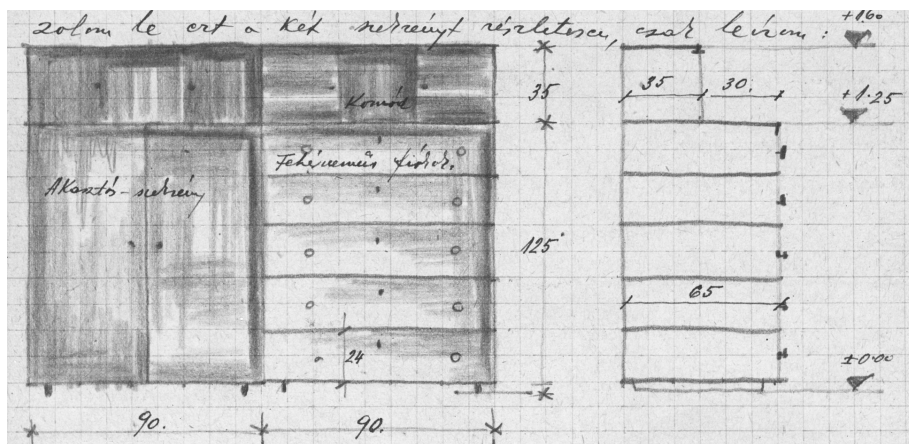
Az építész a bútordarabok méretezésénél gondosan végigvette, rendszerezte saját igényeit, azaz hogy a teljes 1934-es ruhatára mekkora helyen férne el (a 12 rend ruhájának pontosan 98 centiméternyi akasztósszekrény-belsőre volt szüksége),³³ de ennél a helyigénynél kicsit nagyobb szekrényeket tervezett. Számtal leendő garzonja és a még nem tervezhető, de remélt következő lakása(i) lehetséges méreteivel, ezért két 90 és egy 65 cm-es szekrényt készíttetett (egy fiókos fehérneműst, egy akasztóst és egy felsőkabátoknak valót). Ezek egyenként elfértek az ablakok vagy ajtók közötti egyméteres helyeken, összetolva – garnitúraként (egységes magasságúak, anyagúak, színűek voltak) – pedig pont kitöltöttek egy ágynak való helyet vagy egy kétméteres falszakaszt. A szekrények mellé egymásra helyezhető szennyesstartót és cipősszekrényt is tervezett Hegedős.

³² BME 437. f. VI. kötet 127.

³³ Hegedős tételesen felsorolta 1934-es ruhatárát. Érdemes áttekinteni, hogy „egy ágrólszakadt úri-ember” gardróbja miből állt ekkor: „12 fehér ing, 12 színes ing, hat hálóing, 12 olcsó-nadrág, 12 törölköző, három pizsama, három dressing gown [jelentése: házikabát, ezekre a szerző különösen büszke volt, darabját 30 pengőért vette], [...] 30 pár zokni, 12 pár hosszú harisnya, 50 zsebkendő, 40-50 fehér gallér, vegyesen frakk ing meg alkalmi nyári ing”. A ruhatár gerincét az 5-6 centiméteres közőkkel elhelyezett, 12 rend alkalmi téli és nyári ruha alkotta az építész funkcionálisan és esztétikai szempontból is gondosan megtervezett szekrényeiben. Tételesen a 12 rend öltöny: egy frakkot (1914-ből), egy szmokingot (1928-ből), egy zsakettet (1913-ből), egy (új) sötétszürke alkalmi délutáni ruhát, két őszi-tavaszi mindennapi ruhát, két téli mindennapi ruhát, két tropikál, nyári szövetruhát, két vászonruhát (két pár vászonnadrággal) jelentett (BME 437. f. VI. kötet 132–133).

3–4. kép

Szekrénytervek

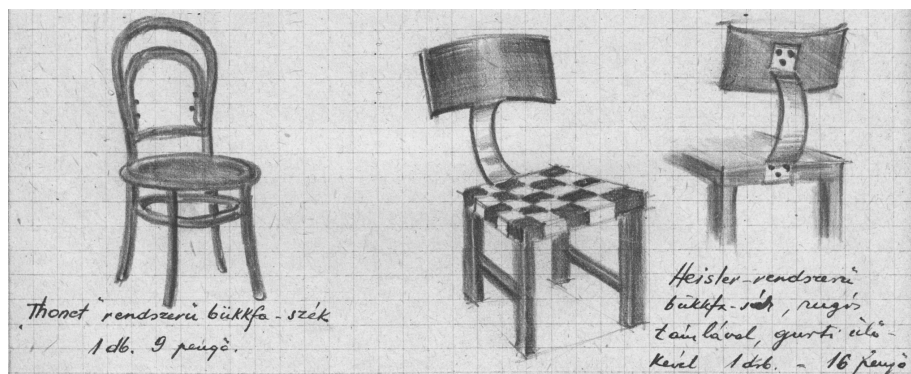

Forrás: BME 437. f. VI. kötet 128–129.

Íróasztalt viszont nem készíttetett magának, mondván, az építészeknek ilyenmire nincs szükségük, nekik munkasztaluk, rajztáblájuk van. Ezt a felfogását később megbánta, hiszen, ahogy írta, az idő múlásával összegyűlt okmányai „több Wertheim-zárral jól elzárható” íróasztalfiókot is igényeltek volna.

Székekre is szükség volt az új otthonban, hiszen mindössze egy 1927-ben vásárolt zongoraszék vándorolt az építésszel szobabérletről szobabérletre, amelyen a tervezőasztal mellett ülve „pompásan lehetett rajzolni”, de másra nem volt használható. Hegedős karosszéken, „fauteuil-ön” pénz hiányában nem gondolkodott, a számára megfizethető tonettszékeket pedig hónapos szobáiban „megutálta” (jegyzetei szerint egy Thonet-rendszerű bükkfa szék ekkoriban 9 pengőbe került). „Éppen eleget voltam kénytelen eltűrni a hónapos-szobáimban ezeket a rozszant, ízléstelen, kényelmetlen székeket” – írta felindultan.

A Thonet- és Heisler-rendszerű székről készült rajzok

Forrás: BME 437. f. VI. kötet 132.

A megoldás ismét Tabéryéktől érkezett. Tabéry Iván a Heisler Bútorgyárból vett rajzszéket, „ahol nagyon olcsó, bükkfából készült széria-bútort árultak”. Végül innét érkeztek a komplett garzonlakáshoz hiányzó utolsó bútor darabok – székek, fotelek, kisasztal. Hegedős összesen 108 pengőt költött ülőalkalmatosságokra (három székre, egy nádfotelre), illetve egy kis asztalkára (aminek 28 pengő volt az ára). Ennek a beszerzésnek a legizgalmasabb darabjai, az igazi modern külsejű, új formavilágú, Heisler-rendszerű székek voltak (rugós támlával, gurtis, fekete-fehér nagykockás ülőkevel, bükkfából, darabonként 16 pengőért).³⁴

Ezzel össze is állt az új otthon teljes berendezése, már csak a „luxuskellékek”: a szőnyegek, függönyök és terítők hiányoztak. Hegedősnek az élete során lakott „sok össze-vissza színű, hónapos szobái fakult, kopott interieurjei után erős vágya [...] támadt egy élénk színekben játszó s kellemes szín-ellentéteket adó berendezésre”.³⁵ Ennek alapját természetesen az általa tervezett bútorok színe adta, amit az építész a margitszigeti Nagyszálló átépítése során megismert Fischer bútorgyárossal gyártatott le. Fischer szállította a margitszigeti fedett uszoda kabinjait is, amelyeket szépen fényezhető, félnemes fából – vörösfenyőből – készített el. Hegedős bútor kollekciója az ebből megmaradt tömör vörösfenyőfából készült, összesen 8-900 pengőért. A textilek kiválasztása ehhez a „mély dióbarna” színű, politúrozott bútorsorozathoz illetve történt (a gurtifonás révén fekete-fehér sakkasztalok szék fa része is mélybarna volt). Hegedős sokat „meditált” az akkorigiban népszerű „magyar szövésű perzsa szőnyegek” beszerzésén, amivel kapcsos-

³⁴ A Heisler-rendszerű, rugós támlájú székek ekkoriban igen népszerű íróasztalszékek voltak, gyakran vásároltak belőlük a családok nagyobb gyerekeknek, diákoknak készült darabokat az íróasztalok mellé, tanuláshoz (Somlai 2008: 139, 205, 223, 304).

³⁵ BME 437. f. VI. kötet 132.

latban húga, Ilon³⁶ intette óvatosságra. Ezek a szőnyegek gyakran silány anyagú, ritka szövésű, csak „szemre készült” szőnyegek voltak, amelyek 8-10 év (!) használat után ronggyá foszlottak. Hegedős Révész Jenő Teréz körüti üzletében szerezte be végül a „nagyon jó anyagú” szőnyegeit 135 és 65 pengőért.³⁷

Az építész – két évtized távlatából visszatekintve is – elégedett volt „élete óriási eredményével”, az 1934 szeptemberében birtokba vett garzonlakásával,³⁸ amelyben saját tervezésű mélybarna bútorai és az azokhoz válogatott textíliák „kellemes, üde, élénk színhatású interieurt”³⁹ eredményeztek.

Hegedős garzonszobájának beosztását, a berendezések elhelyezését a visszaemlékezésben megörökített rajz alapján pontosan tudjuk rekonstruálni. Az előszobából belépve a csőszerűen hosszúkás szobában jobbra, szorosan a fal mellett tárolópolcok, szekrények sorakoztak. Az építész a szoba terét, körülbelül hasonló arányban három részre osztva, három funkció köré szervezte, a padlóra helyezett két szőnyeggel jelölve ki a „szigetek” határait.

A garzonszobába lépve az első harmadot – az étkezőt – a nagyszőnyegen elhelyezett étkezőasztal és a fotelek alkotják (jobbra a fal mellett: szekrény, polc); a középső harmad, azaz a háló rekamiéből (kisszőnyeggel), székekből és egy gördülő kis büfészekrényből (jobbra falba épített szekrény) állt; az utolsó, ablakhoz közeli harmadba, a dolgozóba pedig a tervezőasztal, két szék és egy könyvespolc került (jobbra a fal mellett két polccal). A bútor-összeállítást Hegedős, aszerint, hogy éppen milyen kedve volt, átvariálta, a negyedköríves ablaknál elhelyezett napsütötte dolgozósarok kivételével.

A visszaemlékezésben bemutatott, belülről kifelé építkező, a használó igényei és a használati tárgyak helyigénye szerint felépülő, funkcionális bútortervezői szemlélet, gondolkodásmód az 1930-as évek újdonsága volt. Nemcsak a lakóházépítésben lépett a korábban térgazdag, reprezentatív épületeket termelő szemlélet helyébe a – belülről felépített – lakás, ház gondolata, hanem – követve a lakásméreték zsugorodását – a súlyos, díszes, terpeszkedő bútorgarnitúrák divatját is felváltotta az egyre kisebb és praktikusabb bútorok módija.⁴⁰ Azonban

³⁶ A két testvér sűrűn levelezett. Ilon a lakás berendezésének apró praktikáiban, a textilek, ágyneműk beszerzésében részletes tanácsokkal látta el Hegedőst, a férfi első tollpárnáját és a már említett – a könyvespolcra került – kék textilt is ő küldte (BME 437. f. VI. kötet 123).

³⁷ A nagyobb szőnyeg a visszaemlékezés írásakor – 1952-ben – ment tönkre. Hegedős a húga tanácsára felkeresett üzlet tulajdonosában, Révész Jenőben korábbi békéscsabai iskolatársát, Reisz Jenőt ismerte fel. A Reisz családnak az egykori diáktársak ifjúkorában, Békéscsaba főterén volt divátáru-kereskedése (BME 437. f. VI. kötet 134).

³⁸ Garzonja berendezése körülbelül 1300 pengőbe került. Kozma Lajos egy 1930-ban publikált cikkében egy garzonnak megfelelően bebútorozott lakó-hálószoba árát 2000 pengőben adta meg (Kozma 1930: 13).

³⁹ BME 437. f. VI. kötet 134.

⁴⁰ Kaesz Gyula 1935-ben a *Tér és Forma* című lapban egy a Hegedős korábban bemutatott szekrénytervezési metódusával megegyező szemléletű, hosszú szekrénytörténeti cikket publikált. Ebben leírja, hogy a szekrény nem „dísz, műtárgy” hanem „használati tárgy”, amelyet „vissza kell vezetni az emberi alpméretre”, és az abban elhelyezett tárgyaknak kell meghatározniuk annak méretét, formáját (Kaesz 1935: 241–247).

a kislakásba megálmodott funkcionális kisbútorok az 1930-as évek elején még bizonyosan nehezen elérhető, drága daraboknak számítottak, hiszen tömeges szériagyártásuk ekkor még nem létezett Magyarországon.⁴¹

GARZONSZABADSÁG A PANNÓNIA UTCÁBAN

Végül a Korall utcai albérletből egyszerűen mozdítható, könnyű és alacsony szobabútor-kollekciójával Hegedős csak néhány méterrel költözött arrébb, a Pannónia utca 34-es számú garzonbérházba.⁴² Azt nem jegyezte fel, hogy garzonlakását miképp találta, de az utolsó szobabérlet közelsége miatt feltételezhető, hogy akár közvetlen környezetében hallhatott róla, vagy a garzonház előtt mindennap elhaladva láthatta a kapuba kifüggesztett lakáshirdetéseket. A garzonház hat szintjén ekkor összesen 101 garzonlakás helyezkedett el, szintenként 17 (a négy emelet és a manzárdszint beépítése mellett a földszinten is kialakítottak 16 garzont és egy házmesteri lakást).⁴³ A garzonlakások szállodaszzerűen, az épületen belüli hosszú folyosóról nyíltak. Egy-egy kislakás 24-25 m²-es volt, kicsi előszobából, fürdőszobából és egy 17 m² körüli szobából állt.

Hegedős visszaemlékezésében élete legszebb időszakaként mesél a garzonlakásában eltöltött éveiről, persze felhívva fia figyelmét a garzonélet veszélyeire is.⁴⁴ A saját igényei, ízlése szerint berendezett garzonlakásában az építész talán a terének, idejének és erőforrásainak beosztása felett megszerzett teljes szabadságot élvezete a legjobban.

„[...] ha jól esik éjfélig dolgozom, nem kopog rám a szobát kiadó vén boszorkány, hogy »drága a villany, ne éjjel dolgozzon, hanem nappal!« (Drága? A hónapos szobában 10 pengőt fizettem a »világításért«, itt meg, ha az összes lángjaimat égetem reggelig, akkor sem fizetek érte többet, mint 6 pengőt egy hónapra!) Ha meg kedvem

⁴¹ Az ismert és bútorait gyakran publikáló Kovács Zsuzsa bútortervező szerint 1930-ban még hiányoznak a bútorgyártás fordjai és citroënjei, kivételként a tonett- és acélcső bútorokat, ülőbútorokat említi (Kovács Zs. 1930: 463). Hegedős a saját tervezésű szekrényei mellé diványt és székeket tudott tömeggyártásból beszerezni.

⁴² Az 1928-ban átadott, neobarokk stílusú garzonlakásos bérházat Bauer Emil tervezte. Az épület fotója a *Pesti Hírlap* ötvenéves jubileumi albumában is megjelent *A magyar építőművészet az elmúlt fél században* című cikkhez tartozó épületfotók között (Ferkai 2001: 367).

⁴³ A földszinti garzonsort az épület átadása után nem sokkal, 1929-ben, üzletsorral alakították át (nyolc kisebb üzlet, egy söröző és egy vendéglő számára) úgy, hogy az udvar felé maradt egy házmesteri lakás és egy szoba-konyha kialakítva az épület fűtőjének. A következő években a garzonházban több átalakítás is történehetett, hiszen 1941-ben a földszinti üzletek mellett már ismét 100 garzonlakást adtak bérbe az épületben (a félemeleten is találhatunk ekkor kislakásokat).

⁴⁴ Ahogy Hegedős írja, megvan az az előnye a garzonlakásnak, hogy „egy-egy futó-kaland »regie-költségei« között most már nem szerepel a »tete a tete« helyiség költsége”, de azt, hogy kit enged be a lakásába, bizony minden garzonlakónak nagyon meg kell gondolnia. Hegedős, fia okulására, a terjedelmes felvezetés után nem kevésbé hosszasan elmeséli egy italo éjszakáján könnyelműen felszedett hölgyvel folytatott kalandját, és annak keserves, végül csak ügyvédi segítséggel orvosolható következményeit (BME 437. f. VI. kötet 139–143).

szottyán egy-egy vasárnap délelőtt, délig alhatom. Ha meg felkeltem, nem kell egyebet tennem, mint bevetnem a recamier-t s a szobám máris rendben van, nem kell fél-délelőttöt távol lennem, mert »takarítanak! Nagyon élvezem a fürdőszobámat is! Akkor fürdöm, amikor kedvem szottyán; senki nem zavar! Úgy járok-kelek, olyan negligée-ben, a fürdőszobám meg a szobám között, ahogy jól esik.”⁴⁵

A garzonlakásáért fűtéssel, állandó melegvízzel havi 75 pengőt, a takarítáért pedig további 15 pengőt fizetett Hegedős.⁴⁶ A garzonház minden szintjén külön takarítónő dolgozott, akinek szolgáltatásait a bérlők, ha akarták, igénybe vehették (ők nemcsak a lakások rendbentartásában jeleskedtek, hanem a garzonházon belül keringő információkat, pletykákat is begyűjtötték és terjesztették a lakók között).⁴⁷ Minden garzonlakásban lehetővé tették a gázhálózatra való rácsatlakozást, így aki akart, gázrezsón főzhetett parányi (2-3 m²-es) előszobájában. Hegedős nem élt a lehetőséggel, félt, hogy egyszer nyitva felejtí gázrezsóját és megfullad.⁴⁸ Az építésznek garzonbérlete első évében 272 pengős havi fizetésből kellett kijönnie, ami már biztos megélhetést jelentett számára, de még mindig takarékoskodásra készítette. Hegedős az előszobai főzésről ugyan lemondott, de első főbérletében felismerte az otthoni étkezés olcsóságát.⁴⁹ Garzonéletének első hónapjaiban beszerezte a szükséges asztalneműket: abroszokat, szalvétákat, tányérokat, csészéket, és egy ajándékba kapott kávéfőző lombik segítségével már kávé is tudott főzni magának. Ettől kezdve otthon vacsorázott, és az esti-éjszakai tervpályázati munkákhoz saját maga készítette a kávéét. Átalakította az eredetileg cipősszekrénynek tervezett bútorarabját görgős büfékocsivá, tányérjai, poharai és a likőrök, borok tárolására. Reggelizni és uzsonnázni továbbra is eljárt otthonról, garzoneveiben a bérháza aljában lévő kis cukrászdába. A cukrászda fontos helyszíne volt az információcserének, -áramlásnak. Hegedős tejeskávéja és fél vajás zsemleje mellé mindig megkapta a *Pesti Hírlap*ot is, amelyből ezután is értesülhetett a készülő vagy már kiírt építési tervpályázatokról, s a lokális hírekről, a ház- és utcabeli pletykákról is első kézből, a cukrászda vezetőjétől, „Mamától” kapott tájékoztatást.

⁴⁵ BME 437. f. VI. kötet 137–138.

⁴⁶ BME 437. f. VI. kötet 135.

⁴⁷ A tervrajzokon 6-7 m²-es kamrákat tüntetnek fel minden szint végén, ezek lehetnek a takarítónők tárolóhelyiségei. Az 1941-es lakásívek alapján ekkor – lehet, hogy már eredetileg is így volt – itt is laktak a takarítónők – volt, aki férjével, gyermekével (BFL IV. 1419.j. 352/a. szj.).

⁴⁸ BME 437. f. VI. kötet 144. A gázmérgezéstől való félelme mellett a gázdíj megspórolása is motiválhatta az építést.

⁴⁹ A Sabaria étteremben elfogyasztott virsliért páronként 60 fillért kértek, míg a hentestől hazavitt három pár, mustárral, tormával kísért virsliért csupán 70-80 fillért kellett kifizetnie (BME 437. f. VI. kötet 137).

LAKÓTÁRSÁK, HÉTKÖZNAPOK A GARZONHÁZBAN

Saját tapasztalatai, a takarítóasszonytól hallott friss pletykák és a cukrászdában felcsipegetett információk alapján Hegedős írásában beszámolt a garzonház társadalmáról és az azon belüli konfliktusokról.

A bérházban az építészhez hasonló agglegények mellett számos egyedülálló nő is élt. Róluk nem volt túl jó véleménnyel a szerző. Részletesebben egyik szomszédasszonyáról, egy elvált, egyedül élő, harmincas éveiben járó nőről írt, aki tipikus, néhány bútorral berendezett „kleinstwohnungban” élt. Berendezései összesen egy „recamier, kombinált-szekrény, kerek asztal, két fauteuil meg egy gör-piccoló” voltak.⁵⁰ Hegedős vele csak addig barátkozott, amíg egy beszélgetésük után arra a következtetésre nem jutott, hogy az asszony zsidó származású lehet, és bizonyára csak férjhez akar menni hozzá.⁵¹

A visszaemlékezés szerint a férjre vadászó egyedülálló nők mellett más veszélyek is leselkedtek Hegedős lelki békéjére a garzonházban. Leginkább a pletykákból és saját gazdag fantáziájából felépített, a látható világ felszíne mögötti garzonélet „feneketlen fertője” feszélyezte ekkoriban az építészt. Lakott az épületben egy, a garzonház közvéleményét és a cukrászda törzsközönségét állandóan izgalomban tartó, feltűnően dekoratív „dísz-nő”, aki a pletykák szerint titokzatos gróf szeretőjével együtt tehetősebb férfiakat fosztott ki. Mellette Hegedős sejteése szerint a szakma néhány „kiskereskedője” is fogadott „csendben és roppant diszkréten” férfiakat garzonlakásán, illetve akadtak olyan garzonbérlo nők is, akik maguk ugyan nem váltak prostituáltakká, de keresetkiegészítés gyanánt lakásukat átengedték más, kuncaftokat fogadó nőknek. Az építész egészen odáig jutott a garzonházbéli rejtett prostitúció elemzése során, hogy szerinte az egész garzonház azért épült, mert a „magyar magánjogi törvények”, amelyek „megtiltották a nyilvános nőknek, hogy a belvárosi utcákon sétálgassanak”, kénytelenek megállni a magánlakások ajtóinál, így egy ekkora garzonház, ami jogilag nem szálloda, hanem magánlakások sokasága, tökéletes terepe lehet a prostitúciónak. Hegedős erkölcsi aggályait az anyagi megfontolások felülírták, hiszen a garzonház végül is az ő lakásgondját is megoldotta, mégpedig havi 75 pengőért, amiért szerinte fűtést, állandó meleg fürdőt máshol nem kapott volna a városban.⁵²

A garzonbérloők közül még egy típusra, a felnőtt gyermekei által eltartott idősekre figyelt fel az építész, akik a garzonházba költöztetve „nem zavarnak sok vizet”.⁵³

⁵⁰ BME 437. f. VI. kötet 144.

⁵¹ Visszaemlékezése számos során átszűrődik, hol nyíltan, hol burkoltan, Hegedős antiszemizmus. Gyakran előfordul, hogy a számára nem szimpatikus vagy nem szimpatikus véleményt hangoztató embereket automatikusan zsidónak minősíti. Írásából nem derül ki egyértelműen, hogy mi alapján „jön rá” szomszédasszonya zsidó származására, de úgy tűnik, a „zsidóság gyanúját” a nő elítélő véleménye a háborúról, azaz Hegedős szavaival „vad pacifizmus” kelti fel benne (BME 437. f. VI. kötet 144).

⁵² BME 437. f. VI. kötet 150.

⁵³ BME 437. f. VI. kötet 151.

A garzonház társadalmáról kicsit árnyaltabb képet az 1941-es népszámlálás minden bérlakásban felvett lakásívei alapján alkothatunk. Az ekkor kiadott 100 bérlakás közül 64-ben egyedülállók, 42-ben többfős családok éltek (a két csoport között van némi átfedés). Az egyedülállók zömében 40 év feletti tisztviselők, illetve nyugdíjasok voltak, a jellemzően kétfős családokat pedig házaspárok, illetve gyermekükkel vagy idős szülőjükkel együtt élő egyedülállók alkották.⁵⁴

Hegedős 1934 szeptemberétől 1936. október 31-ig lakott a Pannónia utcai garzonházban. Továbbköltözését legfőképpen egy olyan garzonlakás iránti vágy motiválta, amely elegánsabb, kevésbé szállodaszerű, és ahol építészeti munkájával kapcsolatos „kuncsaftjait” is megfelelően fogadhatja. Két év után már nagyon szeretett volna elköltözni, így egyre több hibát fedezett fel első garzonlakásában.

„Eleinte roppant tetszett, mert a vadonatúj bútorok tényleg kedves interieurben hatottak s nem éreztem akkor mindjárt a szobának azt a túl-keskeny, túl-hosszú, szóval folyosószerű voltát, amit később egyre jobban meguntam. A fűtéssel is sok bajom volt, már többször reklamáltam. [...] Télen a szobában csak 17 °C volt, a [lakásbérleti]szerződés ellenben külső -20 °C mellett is állandó +20 °C-ot garantált.”

Hegedős a fűtéssel kapcsolatos problémáit is először a házmesterrel próbálta megbeszélni, majd némi eredménytelen veszekedés után a bérháztulajdonost szólította fel írásban a lakásbérleti szerződésben foglalt 20 °C biztosítására.⁵⁵ Miután az építész panaszát nem sikerült orvosolni, egy átdidergett, hideg tavasz utáni nyáron, 1936 augusztusában, november 1-jével Hegedős felmondta a Pannónia utcai garzonbérletét.⁵⁶ Azonban továbbra is a környéken keresett új lakást, sem megszokott cukrászdájától, étkezdéitől, sem a Lipót (később Szent István) körút elején lakó tervezőtársától, Tabéry Ivántól, nem akart távol költözni.

⁵⁴ A lakásíveken látszik – a feltételezhetően a második zsidótörvény hatására – állásukat veszített izraelita tisztviselők jelentős száma a garzonházban (BFL IV.1419.j. 355/b. szj.). Hegedős korábbi szobabérletének helyszínén, a Korall utca 24-ben, szintén feltűnő a népszámlálási lakásívek adataiból az izraelita tisztviselők tömeges állásvesztése és a bérházban ekkoriban gyakran – garzonokban is – alkalmazott jövedelempótlási módszer, az albérlőtartás (BFL IV.1419.j. 352/a. szj.).

⁵⁵ Hegedős személyesen is felkereste a bérháztulajdonost, aki ígéretet tett a „meleg” és „jól fűtött” bérlemény biztosítására, de a lakásbérleti szerződésben rögzített, padlószinttől 1,5 m magasságban mért 20 °C-ot már nem garantálta (BME 437. f. VI. kötet 394–395).

⁵⁶ Hegedős a lakásbérlet felmondásával tavasztól várt még egy negyedévet, hogy így álljon bosszút a bérháztulajdonoson. Reményei szerint a tulajdonos életét megkeserítő „cseléről” ezt írta visszaemlékezésében: „[...] – évnegyedre lehetett csak felmondani – május 1-én nem vagyok bolond augusztus 1-re felmondani, mert ilyenkor szokta mindenki biztosítani magának őszre (augusztusban) a lakást s akkor te az én szobámat játszva ki tudod adni, hanem felmondom majd – persze másikat biztosítok magamnak – augusztus elsején 1936. november 1.-re! Akkor már nem fogod tudni tavaszig kiadni a szobát!” (BME 437. f. VI. kötet 395).

ELEGÁNS GARZON A SZENT ISTVÁN PARKBAN

Rövid keresgélés után Hegedős néhány háznnyira korábbi otthonától, a Lipót (később Szent István) park 19-es számú, hatemeletes bérházában nézett meg egy udvari garzonlakást.⁵⁷

„Pár éve épült, spekulációs bérház, két-szoba hallos tucatlakásokkal. A földszinti alaprajzot a középre elhelyezett díszes előcsarnok – a lépcsőház tengelyében – megzavarta s így a földszinten mindössze egy két-szobás garcon (utcai) egy házmester-lakás és két egy-szobás garcon (az egyik utcai, a másik udvari) van. Az udvari garcon-lakás lesz szabad november 1.-re. Megnéztem a lakást, éppen délelőtt volt és nagyon megtetszett nekem a szoba keleti, nagy udvarra néző fekvése. Az is nagyon megtetszett, hogy földszinten van, a házmesterlakás ugyan szemben van velem (ez sohasem rokonszenves, mert a pesti házmester nem kiszolgálója a lakóknak, mint a párizsi consierge, hanem basája, aki örökké csak fegyelmezi és macerálja a lakókat), de oly szép, kertre nyíló fürdőszobája van, nagy, hosszú előszobája garderobe-szekrénnel és főző-pulttal, hogy igazán kedves, lakályos otthonnak ígérkezik. A szoba szélessége 4,50 m itt két kétíves táblát fel tudok állítani. Kivettem, előleget adtam reá és nagyon örültem neki. Ez se sokkal drágább, a Pannónia-utcai folyosószerű szoba 75 P. volt; ez havi 80 Pengő. Igazán megér 5 P.-vel többet. Az is érték a szememben, hogy nem egy hosszú folyosón végigbaktatva (mint a Pannónia-utcainál) érem el a lakásomat, akár egy szállodában, hanem közvetlenül a földszinti előcsarnokból. Lakókat nem is fogok látni!”⁵⁸

Hegedős természetesen magával vitte új otthonába a garzonbútorait, garnitúrájából Szent István parki legényélete során egyedül a rekamiét cserélte le,⁵⁹ egy feltét háttámlákkal is rendelkező, így kényelmes napközbeni üldögélésre is alkalmas, saját tervezésű darabra.⁶⁰ Új otthonában sokkal jobban ki tudta alakítani a lakás irodasarkát, és hatékonyabban működött a közös munka tervezőtársával, Tabéry Ivánnal is. Kettejük számára egy komplett dolgozóállomást készítettett. Ez két kétíves rajztáblából állt, amelyek egyik felét bakok, másik végét „egy kis könyv-, akta-, folyóirat- és papíros polcocska tartotta”.⁶¹

Hegedős udvari, de nagy belső kertre nyíló garzonjában legjobban a fürdőszoba ablakán beszökő közvetlen napsütést szerette.

⁵⁷ A 19-es ház a Szent István park kisebb lakásokat tartalmazó bérházai közé tartozott, szintenként egy két szoba-hallos és egy szoba-hallos bérlakásával (XV.17.d.329. 25 260/36 hrsz.). Az épület melletti házhelyen, a Csanády és a Hollán Ernő utca kereszteződésénél, Hegedős odaköltözésekor és utána még évtizedekig fatelep működött (BME 437. f. VI. kötet 397).

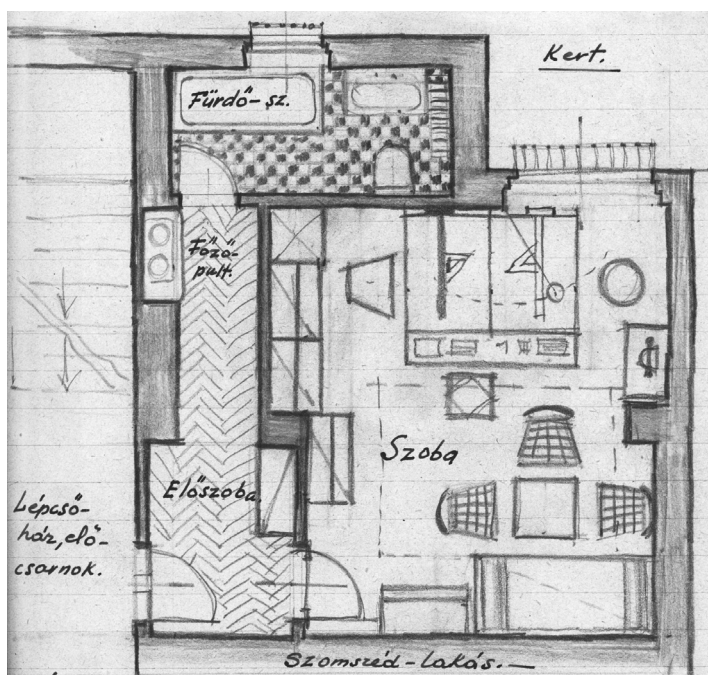
⁵⁸ BME 437. f. VI. kötet 397–398.

⁵⁹ Ebben a garzonban 1936. november 1-től 1939. augusztus 1-ig lakott az építész.

⁶⁰ BME 437. f. VI. kötet 419.

⁶¹ Az alacsony, hosszú aktapolc 40-50 pengőbe került, a hársfa rajztábláért 32 pengőt kértek. Utóbbi Hegedős a műgyetem alagsorában dolgozó asztalostól vette, aki gyártotta, vette, eladta a rajztáblákat (BME 437. f. VI. kötet 410).

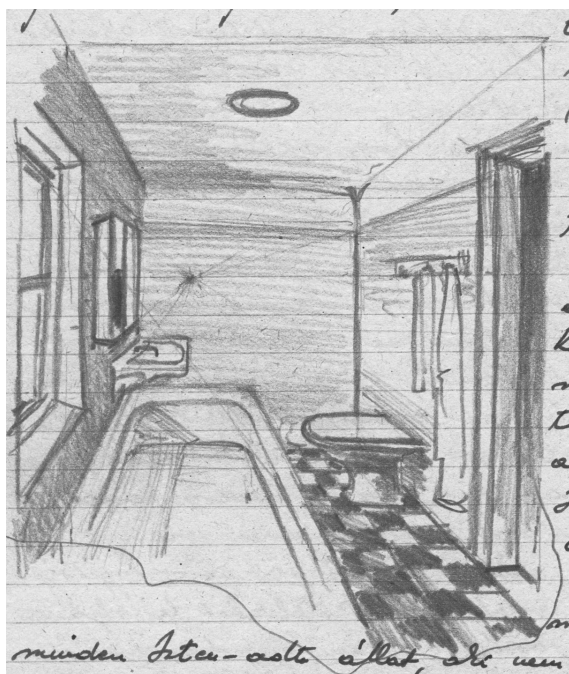
6. kép

A berendezett új garzonlakás rajza

Forrás: BME 437. f. VI. kötet 399.

„Nagyon megszerettem ezt a kis garcon-lakásomat. A fürdőszobája szép, közvetlen (nem légaknából jövő) világítást kapott, az ablak épen a fürdőkád felett volt, ha odakünn történetesen sütött a nap, a napsugár ott táncolt reggel a fürdővizemben. Ezen már oly sokat töprengtem életemben: Miért nyomorodik el az ember élete annyira a kényszerítő „muszájak” miatt, hogy az ember legtöbb helyiségéből kizárja a „gazdaságos” tervezés az Isten áldott napját. [...] Ma Pesten már fehér-holló számba megy az olyan előszoba, fürdőszoba, hall amelyeknek közvetlen ablaka volna a szabadba! Lichthof építészekké züllesztett bennünket a kényszerűség. Óh, micsoda különbség egy Lichthof-fürdőszobában villany mellett megfürödni, vagy itt, ebben a csöpp kis fürdőszobában, amelyik kertre nyílik és besüt a reggeli nap.”⁶²

⁶² BME 437. f. VI. kötet 416–417.

A napsütötte fürdőszoba

Forrás: BME 437. f. VI. kötet 416.

Az 1936 és 1939 közötti években Hegedős stabil egzisztenciát teremtett magának, az első két évben még állással, fix havi fizetéssel is rendelkezett,⁶³ és mellette Tabéry Ivánnal közösen folyamatosan részt vett tervpályázatokon,⁶⁴ de tervezett

⁶³ 1935-ben a Fővárosi Közmunkák Tanácsa élén Rakovszky Ivánt Bessenyei Zénó váltotta, aki – Hegedős szerint – saját embereivel cserélte le Rakovszky pártfogoltjait, így az építész ideiglenes megbízását sem hosszabbította meg. Bessenyei Zénó 1935. december 18-ai dátummal kiküldött levelében 1936. január 1-jével mondott fel Hegedősnek, aki ügyvédi tanácsra ki tudta harcolni magának a diplomás embereknek 2 év jogviszony után járó, háromhónapos felmondási időt. A felmondási idő lejártával Hegedős, Tabéry közvetítésével, 1936. április 15-től a Honvédelmi Minisztérium építési programjában dolgozott, eleinte adminisztratív területen, szerény javadalmazásért – havi 200 pengőért –, októbertől viszont már a tapolcai laktanya tervezési munkáit végezhetette kicsit magasabb – havi 240 pengős – fizetésért. Munkahelyén végig feszültséget okoztak magánmegbízásai, tervpályázati munkái, végül 1937. januárjától felmondtak neki. Ekkorra Hegedős már elkezdte egy nagyobb OTI-megbízás munkáit, a békéscsabai OTI-székház tervezését, amelytől 10 000 pengős honoráriumot remélt, mellyel többek közt független tervezőépítési karrierjét akarta megalapozni (BME 437. f. VI. kötet 254, 271, 314, 375, 408).

⁶⁴ Többször a tervek megvételével járó „szép helyezéseket” értek el tervpályázatokon, például a Dob utcai telefonközpontra kiírt pályázaton terveikért 1000 pengőt kaptak. Tekintélyes mellékjövédelmet biztosítottak Tabéry számára az ekkoriban egyre gyakoribb bírálóbizottsági felkérések is az Építészegylettől és a Nemzeti Szövetségtől (BME 437. f. VI. kötet 213).

magánmegrendelésekre is. Majd 1937-től már hivatali állás nélküli, önálló tervező-mérnökként dolgozott, Tabéryval közös társas vállalkozásban. Hegedős, korabeli noteszjegyzetei alapján, visszaemlékezésében pontos képet tudott alkotni 1936 és 1939 közötti anyagi helyzetéről.⁶⁵ Az 1936-os évben összesen bruttó 5198 pengő 81 fillért keresett, ami átlagosan havi 433 pengőt jelentett.⁶⁶ Az építész számításai szerint, bevételei 64%-kal nőttek az 1935-ös évhez képest. 1937-ben és 1938-ban Hegedős és Tabéry társas vállalkozása nagyon jól ment, folyamatosan pályáztak, terveztek, hol Hegedős garzonjában dolgoztak, hol a lakáshoz közeli Dunapark kávéházban beszéltek át munkájuk és magánéletük kérdéseit.⁶⁷ A két tervező személyes kapcsolata 1938-ra már erősen megromlott, ami aztán 1939 áprilisától különválásukhoz vezetett.⁶⁸ Hegedős ezután is sok (állítása szerint Tabéry távozása után még több) OTI-megbízást kapott.

Hegedős ezekben a szakmailag és anyagilag is sikeres években is állandó egzisztenciális félelemmel küzdött, a korábbi időszak súlyos anyagi problémái még kísértették, sokáig hezitált, hogy egyáltalán alapítson-e családot, illetve latolgatta, ki lenne számára a megfelelő pár ehhez. 1939-ben jutott el odáig, hogy „nyilatkozzék” és feleségül kérje Stoffa Erzsébetet, akinek évek óta udvarolt.

A DOLGOZÓ GYERMEKTELEN HÁZASPÁR OTTHONA – KÉT SZOBA-HALL A PHÖNIX-HÁZBAN

A Stoffa családot a Hegedős család régről ismerte. Hegedős nővére, Ilon levélbeli unszolására vette fel újra a kapcsolatot 1933-ban a családdal. Stoffa Erzsike édesapja Cegléden, a Nemzeti Banknál dolgozott, ahonnét egy kétes banki

⁶⁵ A tervezőiroda felfutásával együtt Hegedős több „luxuskiadást” is engedélyezett magának, 1938-tól volt rádiója garzonlakásában, vett (10 havi részletre) írógépet „az irodába”, és a telefon is bevezetette otthonába (BME 437. f. VI. kötet 644, 648). Utóbbiról azt írja, hogy a telefon ekkor már egy építész számára elnegedhetetlen munkaeszköz, és inkább lakik konyha nélküli lakásban – ahogy Tabéryék is –, de a bevezetés egyszeri húszpengős és a használat havi tízpengős díját nem sajnálja a telefonra (BME 437. f. VI. kötet 324).

⁶⁶ A felsőfokú végzettségű közalkalmazottak havi átlagkeresete 457 pengő volt 1929-ben a fővárosban, ami az 1931 és 1933 között négyszer végrehajtott fizetéscsökkentés miatt ekkorra lényegesen alacsonyabb lett (Kovács I. 2011: 19).

⁶⁷ Hegedős 1937-ről azt írja, hogy ebben az évben sokat keresett és sokat is költött. Tételezen egy 1937-es összesítését veszi végig, amelyben a napi kiadásain kívüli, rendkívüli költéseit összegezte. Eszerint ebben az évben 4750 pengőt költött szabóra, a csabai OTI-bérház gépészeti és statikai terveire, adósságai törlesztésére (BME 437. f. VI. kötet 520).

⁶⁸ Hegedős Tabéryval való viszonya megromlásáról meglehetősen furcsán ír visszaemlékezésében. Tabéry „gorombasága” mellett Tabéry feleségét, Edelmann Hédi teszi felelőssé a tervezőtársak közötti feszültségek fokozásáért. Egyik vitájukat így idézi fel: „[Edelmann Hédi], aki – csak természetes – olyan sovíniszta, elfogult zsidó volt, mint annak a rendje. Ha megpendíttem előtte, hogy hát mitagadás, a magyarországi antiszemita hullámnak a kifejlődésében nem csak Hitler az egyedüli ludas, hanem maguk a zsidók is, kihívó, pöffeszkedő, szörnyen követelődző magatartással, Hédi egyszerre készen volt a goromba válasszal: Csakis »uninteligens« ember lehet antiszemita” (BME 437. f. VI. kötet 650).

ügylet nyomán 1932-ben nyugdíjba küldték, ezután költöztek Budapestre, egy Csanády utcai négy szoba-hallos lakásba. Hegedős legfőbb félelmét Erzsikével mint leendő feleségével kapcsolatban a lány Stoffa családból hozott eltérő szocializációja okozta. Félt attól, hogy a stabil, magas fizetéssel rendelkező családfő mellett megszokott jólétet, biztonságot nem tudja felesége, leendő családja számára biztosítani.⁶⁹ Hegedős szerint Stoffáék századeleji házasságesczménye alapján, mint férjnek, az alábbiakat minimum biztosítania kell majd Erzsikének:

„[...] egy »úriember« felesége joggal megkövetelheti az urától, hogy minden szükségletét úgy elégítse ki a férfi az asszonynak, ahogy az otthon megszokta, vagyis: 1.) Háztartást csak nem vezet? Csak nem főz, mosogat, takarít? Személyzet kell! Szakácsé kell, ha másképpen nem egy mindenés, ha pedig megérkezik a házasság első értelme; a gyermek, akkor már nélkülözhetetlen a második cseléd! Három szoba az obligát, olyan 3 szoba, amiben a ház asszonya a teljhatalmú parancsnok; »úri ember« nem csinálhat a lakásában olyan rendetlenséget, olyan disznóságokat, [...] mint amilyeneket én viszek véghez a szobámban a ceruzáimmal, tusos üveggemmel, festékeimmel, amikor egy tervpályázat munkája ég az asztalomon! Mit jelent ez? Azt, hogy a lakás mellett még egy irodára is szükségem van, ahol úgy »rendetlenkedhetem«, ahogy nekem jól esik?»⁷⁰

Az építész végül egy nagyobb bérháztervezői honorárium (4500 pengő⁷¹) kézhezvétele után kérte meg Erzsike kezét, aki ekkorra már alkalmasabbnak tűnt a jövőbeli feleség szerepére a szemében. Stoffa Erzsike 1939-re az eltartott nő szerepéből átlépett a dolgozó nőébe, Hegedős unszolására elvégzett egy gyors- és gépírói tanfolyamot, és havi 130 pengőért állást vállalt a Weiss Manfréd-gyárban.⁷²

⁶⁹ Hegedős így ír a lánykérés előtti félelméről: „Az idő kétségbeesetten fut velem, ma már 43 éves vagyok! Stoffa Erzsike túl fiatal hozzám! [Stoffa Erzsike ekkor 30 éves.] Mert az ember arra gondoljon, hogy a házasságában, az élettársával minden képpen egyező életszemlélete legyen, Erzsike, mondhatni, nálam már egy generációval fiatalabb. Ő más viszonyok között nőtt fel, mint én, ő hozzám képest watta-között, üvegbúra alatt nőtt fel, s életében mindene megvolt a világon. Ők az I. világháborút meg se érezték, mi több az I. világháború utáni nincstelenség, leszegényedést sem. Az öreg Stoffának mindig megvolt a jó fizetése, évtizedeken át; hónapról-hónapra, ők nem ismerik mi az élet terhe, a nélkülözés, a szükség! Hogy vegyem magamra azt a kötelezettséget, hogy én Erzsikét, minden körülmények között [eltartom]” (BME 437. f. VI. kötet 595–596).

⁷⁰ BME 437. f. VI. kötet 596.

⁷¹ Az Endresz György tér 2–3. szám alatti OTI-bérházat tervezte ekkor Hegedős (BME 437. f. VI. kötet 700).

⁷² Erzsike 135 pengős havi fizetése abszolút értékben persze nagyon alacsony volt, de a korabeli női magántisztviselői fizetések sorában nem számított rossz keresetnek. A pénzügyi tisztviselőnk kezdő fizetése és lakáspénze 1933-ban volt 135 pengő, ami tízesztendei szolgálat után emelkedett 225 pengőre. A kereskedelmi és iparvállalatoknál működő magántisztviselőnk kezdő havi fizetése és lakáspénze pedig 35 pengő volt ugyanebben az évben, ami 10 szolgálati év után érte el a 135 pengőt (Molnár 1934:131).

A lánykérést követően a leendő házaspár leült és megtervezte közös otthonát, jövőjét. Megegyeztek, hogy számukra egy modern, két szoba-hallos, összkomfortos, a város központi helyén lévő lakás lenne megfelelő. Hegedős kalkulációi szerint havi 600 pengőt tudott a háztartásra biztosítani, aminek 25%-a mehetett a lakásra (1800, maximum 2000 pengő évente), 35%-a az egyéb háztartási kiadásokra, 25% öltözködésre és 15% a többi felmerülő fizetendőre. A pár hosszú hetekig kereste a megfelelő lakást,⁷³ de két szoba-hallos bérlakásból sokáig csak olyat talált, amelyben az ebédlőnek és vendégfogadásra is alkalmas helyiségnek szánt hall használhatatlanul sötét és kicsi volt.⁷⁴ Végül 1939 júniusában az újlipótvárosi Phönix-házban⁷⁵ bukkantak rá a megfelelő két szoba-hallos lakásra.

„A szobákat rögtön megmértem; a nagy szoba az ablaknál 4,50 m széles, tehát két darab egy-egy méter széles rajztábla egymással szemben felállítható; egy jobbkezes majd a rajzolómnak – ha majd lesz – egy balkezes tábla pedig nekem magamnak. A kisebbik szobába befér az Erzsike leányszobája. A hall elég nagy ahhoz, hogy kényelmes kis ebédlő legyen. [...] Cselédet nem fogunk tartani, csak egy bejárónőt. [...] A bejárónő reggel bejön, kitakarít és este 6 órára megfőzi a vacsorát. Délben Erzsike a Weiss Manfréd gyárban ebédel valamit, én meg majd eszem valami hideget. Erzsike reggel 8– $\frac{1}{2}$ 5-ig dolgozik [...] Erzsikének nagyon megtetszett ez a lakás különösképpen, mert a fürdőszobájában beépített fürdőkád és wc-csésze is volt. [...] A lakás bére is megfelelő volt; havi 150 pengő, no meg a központi fűtés valami évi 180 pengő, házmesterpénz stb., az egész évi 2000 pengő.”⁷⁶

⁷³ A Pannónia utca 36. számú házban találtak egy megfelelő 3 szoba-hallos lakást, de Hegedős nem merte vállalni az évi 3200 pengő + 25% fűtés laktól (BME 437. f. VI. kötet 710–711).

⁷⁴ Az 1930-as években épített modern bérházakkal kapcsolatban gyakran felbukkanó téma volt az új lakások kicsi, szellőtelen, sötét hallja. Hajós Miklós *A budapesti lakások ú.n. hallja* című cikkében végigveszi, hogy a hall a lakáson belüli funkciók közül vajon melyiket látja el. Arra jut, hogy a négyféle rendeltetés közül, amellyel egy ideális lakásnak rendelkeznie kell – a nappali és közös tartózkodásra szánt rész, az alvárszoba, illetve a magányszobákat tartalmazó rész, a gazdasági és testi higiénia szolgáló rész –, a hall egyik funkciót sem tudja ellátni (Hajós 1935: 164–165). Hegedős az általuk kibérelt kétszobás lakás hallját értékesnek és a vendégek fogadására alkalmas helyiségnek szánta.

⁷⁵ A Phönix-ház 1928-ban hat házhelyre épült bérház-tömb, amelyet az akkori Katona József, Tátra, Pannónia és Névtelen (később Phönix) utca fogott közre. Az építetők a Phönix Életbiztosító Társaság Magyarországi Igazgatósága és a Turul-Magyar Országos Biztosító Intézet Rt. voltak, tervezők: Jónás Dávid és Jónás Zsigmond, építőmester Wágner Sándor. A terveken 8 lépcsőház, két nagy díszes bejárat és négy oldalsó, kisebb bejárat szerepelt, szintenként 12 db két szoba-hallos (háló, nappali), a sarkokon 4 db négy szoba-hallos (úrszoba, nappali, háló, ebédlő), továbbá 4 db két szoba-hallos és 4 db három szoba-hallos (ebédlő, nappali, háló) lakással. Az épület közepén nagy kertet alakítottak ki (XV.17.d.329. 25 183/1–6).

⁷⁶ BME 437. f. VI. kötet 711–712.

GARZONLAKÁS + LEÁNYSZOBA + HALL: A KÉT SZOBA-HALLOS LAKÁS BERENDEZÉSE

Az új, közös otthon berendezését Hegedős garzon- és Erzsike leányszoba-bútoraival oldották meg, illetve a hallba az építész tervezte hallbútorokat helyezték, egy hatszemélyes kerek asztalt hat karosszékkal és egy „buffet-szekrényt”.⁷⁷

„Az én garcon-szobám komplett, az egy szoba bútor: iroda és nappali szoba is egyben, ahol nekem még egy külön recamie-m is elfér. Az Erzsike leányszoba-bútora, az a másik szoba: hálószoba, egyben női vendégek fogadására is alkalmas. Mégegy helyiségünk lesz, a »hall«, amit úgy kell berendeznünk, hogy étkezhessünk benne, egyszerűs mind napközben fogadószoba is lehessen, tekintve, hogy az iroda erre kissé szűkös [...]»⁷⁸

A garzon- és a leányszoba berendezését új férfi- és nőiszoba-, illetve háló- és irodabútor szerepeiknek megfelelően átalakították egy asztalossal. A hall berendezésének elkészíttetését pedig Erzsike fizette félretett kelengyepénze terhére.⁷⁹ Hegedős, akár a garzon berendezésénél, itt is részletesen leírta a hallbútorok funkcionális megtervezésének menetét. Először is egy kisméretű, szűkebb hallban is elhelyezhető tálalószekrény terveit rajzolta meg, amiben így is mindennek „hagyott helyet”. Újítása ennél a bútordarabnál a hatszemélyes ezüst étkészletet rejtő „service-kazetta” beépítése volt a kisszekrény alsó, kulccsal jól zárható részébe.⁸⁰ Étkezőasztalnak kerek, szerkezetileg háromlábú, „kinézését illetőleg” hatlábú, így sohasem billegő asztalt készíttetett, amelyet hat ember kényelmesen körbe tudott ülni. Az ehhez való karosszékeket (amik hangsúlyozottan nem fotelek) vízszintes ülőfelülettel és közel függőleges támlával rendelte, kivethető ülőkékkel. A monotonitás elkerülése érdekében kétféle, egymáshoz közeli árnyalatban rendelte a karosszékekre húzott szövetet, három szék zöldeskék, a másik három kékeszöld árnyalatú lett.

Irodájába Hegedős új, háromtámlás rekamiét készíttetett, a régit (legénylakásbeli múltja miatt) Erzsike nem engedte áthozni az új lakásba. Irodabútorai átalakítására, kiegészítésére az építész jelentős, majdnem a korábbi garzonberendezésének megfelelő összeget, 1000-1200 pengőt adott ki. Az 1934-ben

⁷⁷ A hall berendezésével kapcsolatban a pár lemondott a készbútorok vásárlásáról, mert azok vagy „silány, ízléstelen, sok helyet foglaló, tucat, kommerce-bútorok” voltak, vagy megfizethetetlenül drága garnitúrák, például a Lingel-bútorgyár kínálatából (BME 437. f. VI. kötet 705).

⁷⁸ BME 437. f. VI. kötet 703–704.

⁷⁹ Stoffa Erzsikének 6000 pengője volt házasság esetére félretéve, miközben a kelengyéje nagy részét (ágyneműt, asztalneműt, ezüstműt) nagymamája a 20-as évek alatt megvásárolta és eltette unokája számára. Az új háztartáshoz szükséges „service-dolgokat” innét vagy a Stoffa család egyéb felgyűlt ezüstmű-, asztalnemű-készleteiből állították össze (BME 437. f. VI. kötet 704).

⁸⁰ Hegedős szerint a századfordulón még divat volt külön asztalkán kihelyezve, szabadon tárolni a családi ezüst étkészleteket, ami ma (1939-ben) a régi, megbízható cselédség hiányában már nem megengedhető (BME 437. f. VI. kötet 705).

8. kép

A két szoba-hall alaprajza, berendezése

Forrás: BME 437. f. VI. kötet 710.

szennyes- és cipősszekrénynek készült, de tálalószekrénynek használt bútordarabot most kis szekreterré alakította át, egy iratmegvilágító lámpa beépítésével. A jól bevált, a rajztabla egyoldali lábaként szolgáló könyv- és nyomtatványtartó szekrénykeit kétszárnyú ajtókkal látta el, melléjük pedig egy két méter hosszú, rajzasztal-magasságú aktapolcot tett. Íróasztal helyett, az íróasztalfiókok pótlására, egy „ügynevezett, sokfiókos kis trümét” (alacsony szekrényt) is készített.⁸¹ A Hegedős házaspár végül körülbelül 3000-3500 pengőből rendezte be a két szoba-hallos lakását.

A hozott és az újonnan gyártatott bútorokból Hegedős igyekezett egységes stílusú otthont varázsolni. Ami visszaemlékezése szerint végül így nézett ki:

„Az Erzsike szobáját, amit [...] egy ceglédi, vidéki asztalosmester úgy-ahogy [...] stílusban próbált tartani – a hozzátartozó képekkel, csillárral, szőnyeggel, minden részével együtt igyekeztem »stíltisztán« megőrizni. (Mindössze egy »modern« sarkot csináltam benne a sima toilette-tükörrel és a felette levő sima »hidronalium« fémeretes képpel!) Az én szobám is stílusban maradt, bider-meyerbe oltott modern, akárcsak a hall-bútor [...]»⁸²

* * *

Hegedős Károly visszaemlékezése VI. kötetét úgy állította össze, hogy az itt megírt 1933–1939 közötti életszakasza egyfajta felemelkedéstörténetté állt össze. A szobabérletek, állástalanság, magány kezdeti időszak után következtek a kellemetlen, kényelmetlen, köztisztviselői robotból, első tervezésekből megkeresett szabad garzonélet évei, majd a „révbe ért”, önálló tervezőépítész józan beosztással kialakított két szoba-hallos házaselete. Hegedős írása egészen egyedi társadalom- és mentalitástörténeti forrásanyag, amely bepillantást enged a két világháború között induló, „megrekedt” diplomások, értelmiségiek életébe: túlélési stratégiáikba, életmódjukba, és ezen belül is az építészszakma – itt most kevésbé tárgyalta – korabeli működés módjába.⁸³ Emellett a visszaemlékezés, Hegedős különleges precizitása, lakásai berendezésének pontos dokumentálása és a megtervezés menetének részletes, átgondolt leírása miatt, különösen értékes életmódtörténeti forrásanyag is. Tanulmányomban elsősorban az írás ezen rétegét igyekeztem fel dolgozni, hiszen a lakások berendezésével, „belakásával”, használatával kapcsola-

⁸¹ BME 437. f. VI. kötet 707. A Hegedős házaspár új lakásának berendezése a garzon-, a hall- és az irodabútorokat számolva körülbelül 3000-3500 pengőbe került. Kozma Lajos 1930-ban 5200 pengőből rendezett be egy hasonló lakást, igaz, ott a konyha 300 pengős berendezése is szerepelt a listán (Kozma 1930: 13). Hegedősnél a konyhabútorról nem esik szó, valószínűleg náluk beépített konyhabútorok voltak.

⁸² BME 437. f. VI. kötet 717.

⁸³ A szöveg sokat mesél az 1930-as évekbeli fővárosi építészszakma működéséről: a kapcsolatok hálózatán keresztül megszerzett tervpályázati munkák világáról, a zsidó származású építészek fokozatos kiszorításáról a szakmából.

tos, gyakran idézett korabeli lakberendezési újságok, tanácsadó könyvek esetében mindig probléma az idealizált, illetve vágyott lakás és a valóban használt bútor-
darabok, lakásberendezés képének összecúsúsása.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1419.j. Az 1941. évi népszámlálás budapesti felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye.

352/a. számlálójárás.

355/b. számlálójárás.

770. számlálójárás.

IV.1419.n. Az 1945. évi budapesti népösszeírás felvételi és feldolgozási iratainak gyűjteménye.

352/a. számlálójárás.

XV.17.d.329. Építési ügyosztályok tervtára.

Légrády Károly utca 32. 25 245/3. hrsz.

Pannónia utca 16–20. 25 183/1–6 hrsz.

Pannónia utca 34. 25 272/7. hrsz.

Szent István park 19. 25 260/36. hrsz.

Tűzoltó utca 3. 37 531. hrsz.

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Levéltára (BME)

437. f. Hegedős Károly: *Az életem története*. I–IX. kötet.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Czenthe Miklós – Zomboryné Bazsó Rozália 2006: Százéves az Üllői úti országos szék-
ház. A Luther Otthon története 1909–1949. *Evangelikus Élet* 52. 12–13.

Ferkai András (szerk.) 2001: *Pest építésze a két világháború között*. Budapest.

Hajós Miklós 1935: A budapesti lakások ú.n. hallja. *Tér és Forma* (8.) 5–6. 163–165.

Kaes Gyula 1935: Szekrénybútor-problémák. *Tér és Forma* (8.) 8. 241–247.

Kovács I. Gábor 2011: A diplomások kereseti viszonyai a két világháború között. (Ada-
tok a társadalmi hierarchiához.) In: Kovács I. Gábor: *Eliték és iskolák, felekezetek és
etnikumok: társadalom- és kultúratörténeti tanulmányok*. Budapest, 9–32.

Kovács Zsuzsa 1930: Az olcsó bútorokról. *Tér és Forma* (3.) 10. 463.

Kozma Lajos 1930: Mibe kerül ma egy kétszobás lakás berendezése? In: Kaesz Gyula:
Korszerű lakásművészet. Budapest, 13–14.

Laky Dezső 1929: *Az albérlők és ágybérlők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten*.
(Statisztikai Közlemények 58.) Budapest.

- Laky Dezső 1932: *A közületi alkalmazottak szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.* (Statisztikai Közlemények 67.) Budapest.
- Medriczky Andor 1934: *A székesfővárosi tisztviselői illetmények alakulása.* (Statisztikai Közlemények 74.) Budapest.
- Molnár Olga 1934: *A női munkaerők számának alakulása a székesfővárosban.* (Statisztikai Közlemények 76.) Budapest.
- Pogány Ágnes 2000: Háztartások jövedelemszerkezete a két világháború közötti Magyarországon. *Történelmi Szemle* (42.) 1–2. 115–127.
- Somlai Péter 2008: *Tér és idő. Lakásbelsők a két világháború között 1925–1942.* Budapest.
- Valló Judit 2010: Nemzetgyilkos lakástípusok vagy a modern nagyvárosi élet szimbólumai? Középosztályi kislakások a harmincas évek Budapestjén. *Korall* (11.) 40. 84–113.
- Valló Judit 2011: Móricz Zsigmond Budapestje. Egy bérház társadalma *Az asszony beszél* című Móricz-regényben. In: H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád (szerk.): *A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére.* Budapest, 450–459.
- Valló Judit 2013: *Képzelt Csikágó.* Budapest.